

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

УДК 781.7(477)

Турчин Т.М.

НАЦІОНАЛЬНИЙ РЕПЕРТУАР – ОСНОВА МУЗИЧНОГО НАВЧАННЯ СУЧАСНИХ ШКОЛЯРІВ

В статье национальный репертуар рассматривается с позиции формирования личности и развития природных способностей каждого украинца, раскрываются возможности музыкального обучения учащихся средствами украинской вокальной и инструментальной музыки.

Ключевые слова: *национальный репертуар, украинское музыкальное искусство, интонационно – стилевое познание музыки.*

В умовах становлення нової парадигми освіти формування особистості в її національній визначеності неможливе без прилучення до культурної спадщини рідного народу. З одного боку, молода держава має створити умови для виховання свідомих громадян, з іншого – духовно й матеріально багату державу збудують лише патріоти, об'єднані національною ідеєю – незалежності і державності. У зв'язку із цим постає питання внесення коректив у зміст навчального процесу музичного навчання, який має орієнтуватися, насамперед, на плекання національних музичних традицій, національного репертуару.

Сучасна музична педагогіка поруч із засвоєнням набутків світової музичної літератури, висуває нові завдання й вимоги щодо навчального репертуару – міцного національного підґрунтя, вимагаючи посиленої уваги учителів до використання в навчальному репертуарі творів українських композиторів.

Останнім часом з'явилися дослідження з історії української музики О.Верещагіної, Л.Кияновської, Л.Корній, але вони призначені для студентів музичних училищ, гуманітарних факультетів університетів та інститутів. Останні дослідження української фортепіанної музики для дітей були опрацьовані ще у 70-х – 80-х рр. ХХст. Аналізу творів українських композиторів з боку естетико – виховного впливу, образної сфери, піаністичної фактури присвячені монографії В.Клина, Б.Милича, О.Олійника, М.Степаненка. Але в працях твори українських композиторів розглядаються згідно з вимогами радянської фортепіанної педагогіки. Заслуговують на повагу в монографіях відтворення окремих позитивних положень радянської школи, проте сучасна музична педагогіка висуває нові завдання й вимоги до складання навчального репертуару – збереження національного підґрунтя в поєднанні з національною історією і національними традиціями і трансформацією його змісту в ставленні особистості до рідної землі.

В дослідженнях останніх років (А.Булкіна, Т.Воробкевич) піднімаються питання про критерії відбору дитячого репертуару, розглядаються цикли дитячих п'єс різних стилів та епох, але основна увага науковців зосереджена на творах західноєвропейських та російських композиторів.

Метою статті є обґрунтування значення національного репертуару в музичному навчанні молодших школярів, формуванні національно свідомої особистості.

Розвиток виконавських здібностей, формування особистості в її національній визначеності не можливе без прилучення до культурної спадщини, до збереження її надбань. У зв'язку з цим постає питання внесення коректив у зміст навчального процесу початкової музичної освіти, який має орієнтуватися, насамперед, на плекання

національних музичних традицій. С.Людкевич закликав фахівців до вироблення й практичного застосування плану "...рідного музичного навчання всіма можливими засобами...бо кожне спізнання цієї праці робить її труднішою..." [2, 298]. С.Людкевич підкреслював, що навчання музики повинно спиратись на народнопісенні зразки, високопрофесійну методику й культурні традиції народу. Саме тому до сучасного педагогічного репертуару необхідно залучати твори, які віддзеркалюють ментальність нації, не тільки розвивають виконавську майстерність і є гарним дидактичним матеріалом, але й допомагають художньо пізнати, музично пережити відповідний пласт національної культури.

Українське музичне мистецтво має значний естетичний вплив на особистість, педагогічне забезпечення якого ґрунтується на актуалізації емоційного співпереживання художніх образів, близьких за інтонаційно – образною природою національному світосприйманню особистості. Естетико – виховний потенціал української музики полягає у високій духовності та гуманістичній спрямованості її художніх образів (від вишуканості інтимно – споглядальної лірики до романтичного оспівування героя – борця за національне визволення); у використанні широкої палітри національно – стильового та жанрового формотворення з опорою професійної музики на фольклор. Близькість інтонаційно – ладових барв національно – естетичному сприйманню учнів, мелодична орієнтація виражальних засобів, притаманна кращим зразкам вітчизняної музики, - становлять музично – ментальне підґрунтя розвитку естетичної культури майбутніх громадян України.

Заглиблення в інтонаційний лад музики дозволяє дітям відчутти особливості художнього сприймання світу конкретним народом, психологічні риси, типові характери його героїв, характерні "слова - речення" музичної мови даного народу. Детальне розпізнавання музичного тексту, характеристики особистих якостей персонажів, виявлення типових прикмет музичної мови на тлі історичних та загальнокультурних процесів сприяє проникненню в смисл образу, визначенню їх музично – образного змісту та характерних стилістичних й стильових рис національної специфіки української музики, а отже, формуванню національної свідомості особистості.

Більш глибоке занурення в інтонаційний лад музики на початковому етапі музичної освіти школярів поглиблює інтонаційно – стильове пізнання музики, яке спрямовується на пошук і з'ясування специфіки елементів музичної мови, характерних для національного стилю, "типових інваріантних рис" національних музичних традицій на основі порівняння і узагальнення з усвідомленням того, що кожна національна культура є самобутнім явищем й одночасно складовою частиною світового багатства.

Певна річ, національне виховання в системі опанування національного репертуару здійснюється з урахуванням пізнавальних можливостей та психологічно – вікових особливостей учнів певного класу. Особливе місце в цьому процесі належить учням початкового рівня освіти. Це пояснюється особливостями психології молодших школярів, прикметою яких є здатність охоче пізнавати навколишній світ, виробляти власне світосприймання і світобачення тощо. Саме тому національне виховання, яке розглядається як багатопланове і різноаспектне, в якому сходяться майбутнє і минуле з погляду народних звичаїв, традицій, свят, має поєднуватись з вивченням національного музичного репертуару, що додасть учням специфічних знань (поглиблення стильових ознак національної музики, особливостей побудови і розвитку музичної думки в конкретних творах будь – якої музичної культури) і допоможе поглибити сприймання національної специфіки музики, вникнути в особливості композиторського стилю, створити діалог з композиторами різних епох і народів. Внутрішній зв'язок між різними видами мистецтва (порівняння мелодичної лінії української пісні з орнаментом національної вишиванки, виявлення загальних рис народної символіки), що надає яскраві

музичні враження і залучає дітей до різних видів музичної діяльності, конструювання мелодій – характеристик героїв відповідно їх настрою і характеру національної культури, надають відчуття цілісності своєї національної культури.

Важливість формування у дітей музичного сприймання на основі національного музичного репертуару є одним із найголовніших завдань музичної педагогіки. У дитини в процесі розвитку музичного сприймання здійснюється й інтерпретація музики – від бідних, одиничних, конкретних характеристик до яскравих, розгорнутих, багатих уявлень. Сприймання дітьми молодшого шкільного віку визначається змістом та близькістю тематики української класичної музики дитячим інтересам, їх ментальним і фізіологічним можливостям. В українському національному репертуарі сформувався певний стереотип музики для дітей - конкретна програмна назва, невеликі за обсягом твори з яскравим образним змістом, різними видами музичної виразності, які розраховані на сприймання й передачу власних переживань у виконавській інтерпретації. На думку Л.Кузнецової, “музика українських композиторів – класиків глибоко реалістична і народна, ... проста за формою і є хорошим матеріалом для початкового виховання дитини” [1, 5].

Упродовж віків в Україні народна творчість була невід’ємною частиною культури народу, а специфічні особливості і риси народної творчості згодом визначили її національний характер. Сьогодні на українську культуру має вплив культура багатьох народів і країн. Як відомо, покоління 80 – 90-х років XX століття виховувалось на нових культурних традиціях, тому діти в сім’ях не одержували належного впливу національної культури на свій естетичний і духовний розвиток. На нашу думку, щоб діти нового покоління не забували, а збагачували свої музичні уявлення про твори українського народного мистецтва, а також про твори українських класиків, з якими вони познайомились ще під час перебування у дошкільному навчальному закладі, в початковій школі, коли життєвий досвід дітей збагачується новими уявленнями, треба як можна більше вводити їх у світ сприймання музики українських класиків, таких як: С.Гулак – Артемовський, М.Лисенко, М.Леонтович, Я.Степовий, К.Стеценко. Для кожної дитини процес сприймання однієї і тієї ж форми музичного твору викликає різні смислові відгуки. С.Шип так висловив ці смислові відгуки: “...для однієї групи слухачів зміст музики зводиться до емоційних переживань. До другої належать ті, хто слухаючи музику, “малює” у своїй уяві якісь зорові картини. У третьої – музика активізує понятійне мислення... Четверта група уявляє собі через музичне сприймання життєві події... Є й такі, хто зосереджує увагу на самому процесі розгортання форми і спостерігає з насолодою за грою звукових барв, розвитком мелодичного малюнка, тематичного матеріалу” [4, 8]. Слухаючи близькі за тематикою музичні твори українських композиторів, учні вчаться емоційно і цілісно їх сприймати, знайомляться із засобами музичної виразності та звуковою палітрою.

Початок нинішнього століття позначений інтенсивним розвитком національної самосвідомості, відродженням вітчизняної культурної спадщини, активним збагаченням її творами сучасних українських авторів. У зв’язку з цим підвищується увага до національного народного пісенного мистецтва, пошуку та знаходження втрачених авторських вокальних творів, збереження та активного використання української вокальної класики в практиці вокального виховання школярів. Основним жанром національної культури довгий час була пісня, яка зі своїми метафорами, символами, конкретними персонажами і сюжетними поворотами міцно увійшла як елемент професійного художнього мислення в українське мистецтво, про що свідчать і дослідження етнографів, народознавців, музикознавців Д.Антоновича, Б.Гринченка, Ф.Колесси. Аналіз праць визначних просвітителів, письменників, діячів культури і мистецтва, дослідження текстів пісенного фольклору України переконливо показують, що українські народні пісні – джерело пам’яті народу, духовний його набуток є дієвим

засобом формування національної самосвідомості. Завдяки емоційності, мелодійності, змістовності й образному багатству українська пісня легко засвоюється слухачем, її зміст трансформується в ставленні особистості до рідної землі, народу тощо.

Відродження в спеціалізованих початкових музичних навчальних закладах занять сольним співом надає можливість розпочати формування вокальної культури нашого народу з дитинства. Співацьке навчання школярів здійснюється на кращих зразках народної музики, вітчизняної та зарубіжної класики, але провідне місце в цьому процесі має посідати українська вокальна музика – народна, класична, сучасна. Передбачається, що використання українського дитячого музичного фольклору у практиці вокального навчально – виховного процесу займає першочергове значення. Слушною з цього приводу є думка С.Садовенко, яка, визначаючи в своїх працях виховний потенціал українського дитячого музичного фольклору, наголошує на тому, що “високий мистецький рівень, невичерпна енергія, завзяття, емоційна насиченість вітчизняного фольклору, розмаїття пісень яскраво відбивають світогляд, естетичні уподобання, саму психологію українського народу” [3, 3].

Завдяки особливостям української мови та специфічним методичним зворотам, українська вокальна музика ефективно допомагає розкриттю співацьких можливостей учнів. Під час вступу на вокальне відділення початкового навчального закладу у дитини поки що немає тієї самокритичності, яка згодом може зруйнувати дитячі мрії. Для запобігання цього недоліку з перших уроків учитель має формувати в дитині “високий дух”, створювати на заняттях “ситуації успіху”, завжди знаходити позитивні досягнення, за які гідно похвалити учня. Українські народні пісні діти співають із задоволенням у різному віці, насамперед тому, що генетично схильні до цієї музики, вона в них викликає певні емоції, почуття, і як найкраще відповідає поставленому завданню. Українська музика завдяки рідній мелодії, мові створює необхідне для дитини психологічне комфортне музичне оточення, допомагає розкритися обдарованості юного співака, постійно відтворює емоційно – естетичний, художньо – творчий, моральний та інтелектуальний потенціали рідного народу, і на цій основі - пізнати самого себе як індивідуальності і як частини своєї нації, а через неї – і всього людства, організацію самонавчання і самовиховання, найефективніших шляхів розвитку і самовдосконалення особистості. Репертуар малих ансамблевих форм, до якого можуть входити “Попури” з народних пісень, найбільш доступні для молодших школярів з боку можливостей, психологічної комфортності, набуття сценічного досвіду. Вокальне навчання дітей засобами української вокальної музики є шляхом відродження української співацької культури.

На сучасному етапі виховання, на нашу думку, ще недостатньо використовується сучасна українська музика. Учні мало знають сучасні українські твори та майже не цікавляться ними. Але для того, щоб школярі були зацікавлені у спілкуванні з музикою свого народу, педагогічна освіта має готувати майбутніх учителів на міцних підвалинах культури рідного народу минулих епох та сучасності, що найбільше сприяє освіченості та інтелігентності нації. Знання про сучасну українську музику є показником професіоналізму викладача. На сьогодні є відсоток майбутніх учителів, які зовсім не цікавляться національним мистецтвом, новими жанрами, формами, сучасними композиторами. Саме тому у програмі з музичного інструменту не тільки треба зробити акценти, а й покласти в основу вивчення національної музичної спадщини творів сучасних українських композиторів, адже цим виховується любов та повага до рідного мистецтва, закладаються основи національного виховання.

Під впливом національної української музики дитина отримує здатність заглибитись в себе, в свої переживання, вона ніби заново відкриває для себе цілий світ емоцій, можливість з позицій прекрасного оцінити природу рідного краю, поетичне слово,

звуки музики. Розвиток духовності та національної самосвідомості неможливо уявити без відчуття себе як частки свого народу, своєї культури. Національна музика особливо діє на всі сторони свідомості та самосвідомості особистості, вона є значним засобом виховання особистості людини, формування домінантних показників, які становлять основи духовної та національної культури майбутнього професіоналу.

Особливої актуальності сьогодні набувають питання забезпечення національних засад підготовки майбутніх учителів мистецьких дисциплін, зокрема, музики. Адже саме учитель має реалізовувати концепцію музичного виховання школярів на основі української культури, що спрямовується на розвиток духовності учнів, становлення її морально – естетичних уявлень, розуміння сутності мистецтва, культурно – історичних традицій народу, а також сформувати уявлення школярів та їх відчуття власної причетності до культурно – мистецької спадщини свого народу.

Осмилення значущості національного мистецтва, зокрема музичного, для духовного становлення особистості засвідчує необхідність широкого використання українського музичного репертуару у підготовці майбутнього учителя музики. Інструментальна підготовка є одним із головних напрямків фахового становлення майбутнього учителя музики. Володіння музичним інструментом засвідчує рівень художньої компетентності майбутнього учителя, уміння творчої інтерпретації музичних творів, загальну культурологічну підготовку, що в подальшій роботі позначиться на умінні вибору репертуару відповідно до рівня сприймання учня, його інтересів та розуміння музичних творів. Підготовка майбутніх учителів ускладнюється тим, що у значної їх частини не сформовані почуття патріотизму, національної гідності та гордості за рідну землю, Батьківщину, проявляється байдужість до державотворчих процесів. Тому особлива увага за виховання молодого покоління покладається саме на учителя музики, який засобами української музичної культури через вплив не тільки на інтелектуальну, а й емоційну сферу особистості здатний ефективно формувати національну самосвідомість школярів. Важливо враховувати вікові і психологічні особливості молодших школярів, те, що сучасні діти стали більш вдумливими, мають доступ до різноманітної інформації. Необхідною умовою отримання позитивного результату у вихованні національно – патріотичного виховання молодших школярів є ставлення до музики як до школи добра, формування людської душі. Довести дітям, що через музику ми пізнаємо красу навколишнього краю, народні ідеали, традиції, обряди. Пам'ятаючи, що молоде покоління є найуразливішим та невірноваженим стосовно своєї національної належності, саме через вплив мистецтва на емоційну сферу людини, її почуття, привертання її думок і волі на досягнення ідеалу проблема формування національної самосвідомості може бути вирішена. Завдяки емоційній насиченості національна музика зберігає духовну пам'ять поколінь і надає можливість відчутти глибинний зв'язок із національним етносом, ментальністю народу.

Через поєднання в національному репертуарі певних соціальних цілей: соціальну дію на людину, можливість дати їй естетичну насолоду, принести радість спілкування з мистецтвом і викликати відповідну реакцію почуттів і думок, залишити слід у духовному світі особистості, тобто закликати світ не тільки до відображення, а й до перетворення, формується національний склад мислення, психіки, національний характер і світогляд, забезпечується етнізація дітей як необхідна і невід'ємна складова їх соціалізації. Тобто систематичне впровадження в педагогічний репертуар школярів творів українських композиторів призводить до виховання національного типу особистості, чим досягається духовна єдність поколінь, наступність національної культури і безсмертя нації. Включення до шкільного репертуару творів українських композиторів веде за собою збереження культурно – історичних здобутків нації, характеризується єдністю, цілісністю, взаємозалежністю всіх своїх складових з інтеграцією компонентів в цілісну систему. Тому

надзвичайно важливо, щоб учитель умів творчо осмислити уроки минулого, суть сучасних суспільних новоутворень і на цій основі підготувати міцний фундамент для відродження й утвердження української та інших національних систем, які живуть на території України. Професіонал в сучасному розумінні – це не тільки фахівець, який досконало володіє знаннями зі свого предмету, а й цілісна, ерудована, критично мисляча особистість. Сприяти художньому відродженню нації, нарощуванню культурного потенціалу суспільства зможе учитель, який має високий рівень особистої культури, розвинені орієнтири естетичної оцінки. Естетична культура відіграє найважливіший фактор розвитку, є засобом удосконалення педагогічної справи.

Сучасний учитель до інструментальної підготовки учнів має опанувати твори різних жанрів. Особливого значення в річищі сучасних освітніх тенденцій набуває вивчення класичного українського репертуару, адже в ньому представлені всі жанри для навчально – виховної роботи школярів.

Наприклад, у фортепіанних творах українського композитора Д.Бортнянського (сонати) відтворено та викристалізовано у формах західноєвропейського класицизму традиції національної духовної музики, інтонації українських народних пісень.

М.Лисенку вдалося творчо перевтілити й асимілювати романтичні національні здобутки західноєвропейської та української народної музики і створити власний індивідуальний стиль у фортепіанній музиці з яскравою національною увиразненістю. Це простежується передовсім у фортепіанних мініатюрах композитора, створених на ґрунті народнопісенних цитат (“Пливе човен води повен”, “Без тебе Олесю”, “Ой зрада, карі очі, зрада”).

Л.Ревуцький збагатив українську музику індивідуальними стилістичними знахідками. Композиторський стиль Л.Ревуцького формувався на основі глибокого й всебічного пізнання національного українського мелосу та перетворення традицій сучасної професійної музики. Дитяча вокальна музика в творчості композитора яскраво представлена у збірці “Сонечко”, де оригінально оброблені народні пісні.

Альбом В.Косенка “24 дитячі п’єси для фортепіано” є ніби підсумком перших успіхів українського композитора в галузі дитячої музики. Композитор характерними поспівками, інтонаційно – ритмічними зворотами, поліфонічними прийомами, ладовим строем української ліричної пісні, думи, танцювальної пісенності тонко розкриває зміст мініатюр. Альбом В.Косенка значно збагачує творче музичне мислення і виконавську техніку юних піаністів. Він став дійовим творчим імпульсом для подальшого розвитку національної фортепіанної педагогічної літератури в Україні.

Значне місце у творчості Ж.Колодуб належить музиці для дітей, яка написана в різних жанрах. Балети за казкою Г.Андерсена “Снігова королева” та “Пригоди Веснянки”, мюзікли “Пригоди на Міссісіпі”, “Принцеса” та “Незвичайні пригоди семи нот”, фортепіанні твори – альбом “Снігова королева” та цикли “Весняні враження” і “Дитячий альбом”; вокальні твори - “Музична абетка”, що складається з авторських пісень на українські народні тексти, два зошити “Обробок пісень народів світу для дітей”, кантата для дитячого хору та оркестру “Слухай, країно!” та інші увібрали в себе класичні традиції та глибинну фольклорну основу з сучасними засобами музичного мислення.

Багато уваги приділяє Г.Сасько створенню музики для дітей. Одна з особливостей творчості композитора – звернення до образів і тем, тісно пов’язаних з древньою та новітньою історією нашої Батьківщини. Звідси головний стилістичний орієнтир музичного митця – опора на фольклорну інтонацію, перетворену і осмислену з позицій сучасного художника. Надзвичайною популярністю користуються фортепіанний цикл “Відгомін століть”, в основі якого лежать захоплюючі образи і події з історії древнього Києва, яскраві асоціації від літературних пам’ятників “Повісті минулих літ”, “Києво – Печерська Патерика”, “Життя Феодосія Печерського”, а також фортепіанна сюїта для

дітей “Граю джаз!”, які вже стали справжньою класикою фортепіанного педагогічного репертуару.

Отже, популяризація національного музичного репертуару у процесі навчання школярів, методичне забезпечення у дітей сприймання української класичної музики, усвідомлення її інтонаційно – стильового пізнання, елементів виконавської майстерності сприятимуть національному музично – творчому вихованню учнів.

Література

1. **Кузнєцова Л.** Українська класична музика в школі / Кузнєцова Л. – К.: Муз. Україна, 1969. – С. 5.
2. **Людкевич С.** Організація музичного виховання / Станіслав Людкевич // Людкевич С. Дослідження, статті, рецензії, виступи: у 2т. / [упор. З.Штундер]. – Львів : Дивосвіт, 2000. – Т.2. – С. 293 – 298.
3. **Садовенко С.** Світ фольклору: Український музичний фольклор як засіб формування музичних здібностей дітей дошкільного віку: / Садовенко С. – К. : КТ “Київська нотна фабрика,” 2007. – 332с. - (Навч. – мет. посібник).
4. **Шип С.** Як передати словами зміст музики? / С.Шип // Мистецтво та освіта. – 2001. - №2. – С. 8.

УДК 371.378:78

Дицьо С.В.

МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО МУЗИЧНОГО НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

В статтє рассматривается особенности личностно ориентированного музыкального обучения и воспитания на основании практического опыта предлагаются методы, приемы, виды работы, способствующие повышению эффективности музыкального развития учащихся.

Ключевые слова: *личностно ориентированный подход, самовыражение, самореализация, диалог, компетентность, фасилитация.*

В концепції загальної середньої освіти підкреслюється, що освіта ХХІ століття – це освіта для людини [4,с.2]. Її гуманістична спрямованість зумовили зміну авторитарно-дисциплінароної моделі навчання і виховання на особистісно орієнтовану. За цих обставин діяльність педагога не обмежується викладанням власного предмета, важливим є його вміння організувати навчальний процес як педагогічну взаємодію, спрямовану на розвиток особистості.

Якщо в аспекті особистісно орієнтованого навчання теоретичні положення та технологічні процеси розроблені до ступеня реалізації, то в аспекті виховання існують значні прогалини в теорії, і особливо в технологіях. Як і будь-яке нове явище, особистісно орієнтовані технології освіти не мають сьогодні загальносприйнятих визначень, класифікацій, певних стандартизованих описів, окрім авторських варіантів. Особистісно орієнтований підхід залишається особливо малодослідженим стосовно шкільних предметів художньо-естетичного циклу і, зокрема, музики. Сьогодні школа потребує розробки такої моделі уроків, яка б передбачала оптимальне поєднання традиційних, перевірених часом принципів, форм музичної роботи з інноваційними підходами особистісно орієнтованого навчання і виховання. Таким чином, **метою** даної статті є зосередження уваги на важливих методичних аспектах сучасної практики загальної музичної освіти, що мають особистісно орієнтовану спрямованість.